

**Чл.-кор. СВЕТЛАНА ЕМИЛОВА КУЮМДЖИЕВА**

**КРАТКО ОПИСАНИЕ (СПРАВКА) НА НАЙ-ВАЖНИТЕ ПОСТИЖЕНИЯ И  
ТЯХНОТО ЗНАЧЕНИЕ ЗА РАЗВИТИЕТО НА НАУКАТА И КУЛТУРАТА  
И/ИЛИ ЗА МАТЕРИАЛНОТО И/ИЛИ ДУХОВНОТО ОБОГАТЯВАНЕ НА  
БЪЛГАРСКИЯ НАРОД И БЪЛГАРСКАТА ДЪРЖАВА**

**I. Научни открития (иновации в областта на изкуствознанието).**

**1. Открити, проучени и въведени в музикалната история нови извори (по реда на публикуването им).**

*Първо, 77 музикални ръкописи от XVIII и XIX в., свързани с музиката на Българското възраждане*, променили коренно представата за музиката в България през този много динамичен и важен период от развитието на човешката цивилизация. Голямата част от ръкописите са писани в Рилския манастир, един от най-големите книжовни и духовни центрове на Балканите: 33 са от XVIII – самото начало на XIX в., и 44 от XIX в. Новооткритите музикални ръкописи представят органична и хомогенна музикална сбирка, една от най-големите сбирки, произхождаща от Балканите, съхранявана в Европейска библиотека. Благодарение на откритите ръкописи, границите на българското музикално Възраждане се изместиха с повече от век назад – към началото на XVIII в. Изводите, които се правят са, че създадената българска музика е на високо равнище, съобразено със съвременните тенденции в развитието на балканската православна музика; те чертаят българския принос в това развитие. Разкрити са неизвестни музикални връзки между Рилския манастир и редица манастири на Атон, като Зограф, Хилендар, Ксенофонт, Дионисиат и Великата лавра „Св. Атанасий”.

Вж. в „Критерии”: **1.1.** – 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 14, 17, 21, 24, 99, 109, 113, 114, 128, 131, 135; **1.2.** – 1, 3, 7, 11.

*Второ, 14 ръкописи от XVIII и XIX в. с нотирани песнопения за службите на едни от най-популярните български светци – св. Йоан Рилски и св. Петка Търновска*, писани в музикални ръкописи, произхождащи от Рилския манастир и от Атонските манастири Хилендар и Великата лавра „Св. Атанасий”. Песнопенията се поставят в контекста на традицията в предаването на такива творби за двамата светци в по-ранни български ръкописи, като значимия Драганов миней от втората

половина на XIII в. и молдавските ръкописи на среднобългарски (Евтимиевски) език от XVI в. Новооткритите произведения позволяват да се проследи пътя на съхранение на националната българска светителска памет както по българските земи, така и вън от тях, където се е употребявал българският език или е живяло компактно българско население.

Вж. в „Критерии”: **1.1.** – 51, 55, 61, 87, 101, 114; **1.2.** – 3, 5, 6, 7, 9, 11.

*Трето, над 15 ръкописи от VIII/IX до XIII в. на гръцки, грузински, сирийски и арменски език* от типа на нововъведената богослужерна книга в българската медиевистична наука – **тропологът**. За първи път се разработва стадиална типология на тази книга, като етапите ѝ на предаване по оригинални извори се систематизират с времето на патриарх Север Антиохийски от VI в., св. Йоан Дамаскин и Саваитската школа от VII-VIII в., и Теодор Студит и Студийската школа от IX-X в. За първи път се привеждат аргументи за времето на формиране на един от най-важните дялове на тази книга – осмогласникът, и съставянето му се свързва със св. Йоан Дамаскин и кръгът книжовници около него – проблем, по който се спори извънредно много в международната наука, но досега не бяха приведени доказателства за това. За първи път се привеждат и аргументи, че тропологът е химнографската книга, по която с голяма вероятност са служили светите братя Кирил и Методий. Нововъведената книга се разглежда като липсващото звено в областта на химнографията от най-ранната старобългарска епоха между IX и XII в., употребявана още преди повсеместното разпространение на кирилицата. За първи път се представят и аргументи, че тропологът е химнографската книга, по която са служели учениците на Кирил и Методий, установили се по българските земи, респективно, това е химнографската богослужерна книга, употребявана в най-ранната старобългарска епоха.

Вж. в „Критерии”: **1.1.** – 67, 68, 70, 71, 73, 80, 84, 86, 94, 95, 97, 103, 107, 116, 122, 126, 127, 129, 136, 138; **1.2.** – 6, 8, 9, 10, 12.

**2. Открити, проучени и въведени в музикалната история нови автори с оригинално и преводно творчество.**

*Първо, цяло неизвестно поколение от рилски книжовници*, занимавали се с църковна музика през втората половина на XVIII и самото начало на XIX в.

Открояват се имената на: **йеромонах Йоасаф проигумен Рилски, игумен Йосиф, Дабробосански митрополит Серафим, йеромонах Йеротей, Теодосий, Памфилий, Пахомий, Селевкий и др.** Проучена е дейността на това поколение дейци в изграждането на българската музикална култура и е посочена ролята му в развитието на балканската православна музикална култура, с което отново се очертава българския принос в това развитие.

Вж. в „Критерии”: **1.1.** – 4, 5, 6, 9, 14, 17, 18, 21, 24, 26, 28, 36, 59, 63, 66, 81, 92, 99, 106, 111, 114, 118, 119, 123, 128, 131, 134, 135, 141; **1.2.** – 1, 3, 5, 6, 7, 9, 11, 12.

*Второ, книжовни дейци от различни Атонски манастири с отношение и към българската църковна музика:* **Козма Македонец** от втората половина на XVII в. в Иверския манастир, поместил песнопения, означени като „български” в свои ръкописи, и автор на многолетствие за митрополита на Филипон, Драма, Зихна и Неврокоп, г-н Антоний; **йеромонах Гавриил** от XVIII в. в Зографския манастир, подписал се „от рода болгарска”; **йеромонах Макарий** от края на XVIII – началото на XIX в. в Хилендарския манастир, превеждал на български „с голям труд”.

Вж. в „Критерии”: **1.1.** – 26, 36, 42, 44, 50, 52, 59, 63, 64, 66, 69, 81, 92, 99, 109, 110, 113, 118, 119, 121, 128, 131, 135; **1.2.** – 1, 3, 5, 7, 9, 11, 12.

*Трето, книжовни дейци, произхождащи от земи, населени с компактно българско население с отношение към българската музика:* **монах Гавриил** от **Анхиало** и **протопсалт Константин** от **Анхиало** от XVI в., включили в свой ръкопис песнопение, означено като „българката”, атрибутирано на св. Йоан Кукузел. Подчертано е, че градът Анхиало (Поморие) през XIV в. е влизал в границите на Втора българска държава и е бил архиепископия.

Вж. в „Критерии”: **1.1.** – 69, 74, 82, 93, 120, 124, 128, 131, 135; **1.2.** – 3, 9, 12.

*Четвърто, нов автор от края на XIII – първата половина на XIV в. с отношение към българската музика – Николаос Кукумас:* атрибутирано му е поиелейно песнопение, означено като „българката”.

Вж. в „Критерии”: **1.1.** – 124; **1.2.** – 9, 12.

*Пето, нов книжовник от втората половина на XVIII в., йеромонах Дионисий от Велес, автор на една от най-ранните херувимски песни на църковнославянски език.*

Вж. в „Критерии”: **1.1.** – 59, 81, 109, 113, 118, 119, 128, 135; **1.2.** – 1, 3, 7, 9, 12.

### **3. Открити, проучени и въведени в музикалната история нови песнопения.**

*Първо, цял пласт от оригинален рилски музикален репертоар, създаден през XVIII – самото начало на XIX в., който остава уникален засега в наличната нотирана книжнина – няма паралел в известната книжнина на гръцки език.*

Вж. в „Критерии”: **1.1.** – 5, 6, 10, 17, 18, 21, 24, 26, 64, 66, 81, 92, 109, 111, 113, 128, 131, 135; **1.2.** – 1, 3, 7, 11, 12.

*Второ, редица песнопения за службите на св. Йоан Рилски на 19 октомври, 1 юли и 18 август, и на св. Петка Търновска на 14 октомври. Песнопенията се разглеждат не само в контекста на проучванията в българската култура, но и в контекста на сръбската, влахо-молдавската и руската култури с оглед очертаването на българския принос в тях. Систематизирани са и са публикувани в транскрипции на западноевропейска нотация.*

Вж. в „Критерии”: **1.1.** – 51, 55, 61, 87, 101, 113, 128, 131, 135; **1.2.** – 5, 6, 7, 11.

*Трето, песнопение от жанра на херувимските песни, означено като „българчица” в ръкопис от Атонския манастир Констамонит от първата половина на XV в. Песнопението е анонимно и се дискутира като поредно доказателство за популярността на „българския” репертоар във византийските музикални ръкописи.*

Вж. в „Критерии”: **1.1.** – 74, 82, 93, 124; **1.2.** – 9, 12.

*Четвърто, песнопение „Царю небесний”, изпълнявано срещу земетресение на 26 октомври от известния митрополит Теолепт Филадельфийски от началото на XIV в. в български музикален ръкопис от XIV в. Посочена е връзката на Теолепт с едни от най-престижните книжовници на времето, като Григорий Палама, Филотей Кокин, Ирина-Евлогия, а по всяка вероятност и Йоан Кукузел – книжовници, принадлежащи към исихастския духовен и културен кръг.*

Вж. в „Критерии”: **1.1.** – 74, 82, 85, 100, 124; **1.2.** – 4, 9, 12.

*Пето, ранен канон за българските християнски светци Петър, Мануил, Сионий и др. (общо 377), посечени от хан Крум през 813/814 г. във Ватикански*

ръкопис от 1102 г. от типа на нововъведената книга трополог, произхождащ от Калабрия (Южна Италия). Канонът е атрибутиран на един от най-големите химнографи от IX-X в., **Йосиф Химнописец**. В ръкописа е разчетено и уникално смесване на различни архаични нотационни системи, отвеждащи към времето от IX-X в., аргумент за това, че тропологът е химнографската книга, употребявана от св. братя Кирил и Методий в богослужение.

Вж. в „Критерии”: **1.1.** – 73, 86, 94, 103; **1.2.** – 9, 10, 12.

#### **4. Открити, проучени и въведени в музикалната история нови преписи, версии и редакции на песнопения.**

*Първо*, многобройни нови версии и редакции на вечерния псалм 140, с който започва вечерната служба, в ръкописи от XIV до XIX в. Новооткритите песнопения, писани в ръкописи от различно време и произхождащи от различни места, дават представа за важността и голямото разпространение на произведението, за което свидетелства още св. Йоан Златоуст през IV в.

Вж. в „Критерии”: **1.1.** – 23, 27, 32, 37, 39, 40, 43, 49, 54, 57, 58; **1.2.** – 2.

*Второ*, нови преписи на песнопения, означени като „български” в ръкописи от XIV до XIX в. Новооткритите преписи засвидетелстват силната „струя” от „български” песнопения в развитието на късно- и поствизантийската музика и българския принос в нея.

Вж. в „Критерии”: **1.1.** – 74, 82, 93, 124, 139, 140; **1.2.** – 3, 4, 9, 12.

#### **II. Реставриране на българската музикална история от IX до XIX в. включително.**

Историята на българската музика от Средновековието и Възраждането – от IX в., от когато датират най-ранните старобългарски паметници с нотация, до XIX в. включително се реконструира цялостно. Систематизират се старобългарските музикални паметници от IX до XIV в., паметниците от османското владичество с отделно проучване на XV, XVI и XVII в., и музиката от Българското възраждане от XVIII и XIX в. Принос е извеждането на континуитета в развитието на българската музика през вековете с характеризиране на развитието ѝ по българските земи и вън от тях – там, където са намерени български паметници и са посочени автори-

творци от български произход, като Влахо-Молдавия, Русия и различни небългарски Атонски манастири (Ксенофонт, Дионисиат, Великата лавра и Ивер).

Вж. в „Критерии”: **1.1.** – 2, 11, 13, 16, 18, 19, 20, 22, 24, 26, 28, 36, 47, 56, 60, 63, 64, 67, 71, 76, 78, 81, 99, 108, 112, 121, 123, 125, 130, 132, 134, 139, 140, 141; **1.2.** – 1, 3, 4, 6, 9, 12.

### **III. Ново осмисляне на значими теми и проблеми от българската музикална история, разработвани и в международен аспект.**

*Първо, темата за св. Йоан Кукузел се проучва в контекста на редица оригинални извори. Въз основа на тях се преосмисля жизнения му път – между 1280 и 1341 г. За първи път подробно се проучва реформаторската му дейност, като се свързва с въвеждането на новата редакция на Йерусалимския (Новосаваитски) църковен устав в балканските православни страни през XIII и XIV в. Констатира се, че Кукузел е взел участие в реформирането на всички основни богослужбени музикални книги, употребявани по негово време: стихирарът, ирмологът, псалтиконът и асматиконът, което от своя страна води до формирането на новите музикални книги, чието съставяне му се приписва: антологията, калофонният стихирар и възкресникът. Очертан е широкият кръг от негови съратници, свързани с прогресивните исихастки идеи на времето, като митрополит Теолепт Филадельфийски, Григорий Палама, Филотей Кокин и монахинята-библиофил Ирина-Евлогия.*

Вж. в „Критерии”: **1.1.** – 12, 65, 74, 82, 85, 93, 100, 133; **1.2.** – 4, 6, 9, 12.

*Второ, преосмислена е музикалната дейност на отец Неофит Рилски, като организатор и ръководител на музикалния живот както в Рилския манастир, така и в новооткриващите се новобългарски училища, в които преподава от 1835 г. насам.*

Вж. в „Критерии”: **1.1.** – 5, 6, 9, 10, 14, 17, 21, 81, 92, 99, 111, 114, 128, 131, 135; **1.2.** – 1, 7, 11, 12.

*Трето, преосмислени са всички основни периоди от развитието на българската музикална история от IX до XX в. За първи път музикалните паметници от старобългарския период от IX до XIV в. се систематизират по палеографски данни и се извеждат критерии за характеризиране на българското, като се подчертава, че гръцкият език, който се открива в многобройни музикални*

ръкописи, писани по българските земи или от българи извън българските земи, няма етническа конотация чак до същинското национално Възраждане. За първи път периодът на османското владичество до Възраждането се разглежда не като „тъмен” и лишен от всякаква книжнина, а като период на силно развита устна певческа практика, многобройни свидетели за което са редица химнографски ръкописи на български език с певчески означения, но ненотирани. За първи път периодът на Възраждането в музикалната история по оригинални извори се разделя на ранно Възраждане (XVIII – 20-те години на XIX в.) и същинско Възраждане (от 20-те години на XIX в. насам), като се извеждат характеристиките на две поколения музикални дейци, създаващи съответна музикална книжнина, нотирана с две различни нотационни системи.

Вж. в „Критерии”: **1.1.** – 2, 5, 6, 11, 13, 16, 18, 19, 20, 22, 24, 26, 28, 35, 36, 38, 47, 56, 60, 63, 64, 72, 78, 81, 99, 108, 121, 123, 125, 134, 136, 139, 140, 141; **1.2.** – 1, 3, 6, 12.

#### **IV. Разработване на нови методологически основи при проучване на българската и балканската православна музика.**

Новият подход се основава върху **комплексно интердисциплинарно проучване** на процесите и явленията, за което свидетелстват и сформираните екипи на проектите, ръководени от мен (С.К.), съставени от музиколози, изкуствоведи, филолози и богослови. Българската музикална култура се разглежда не като херметически затворена регионална култура, а като част от европейската култура, чието развитие се определя от действието на обществено-социални и културно-интелектуални стимули, обусловени от политически обстоятелства, а през Средновековието – и от богослужебно-богословски, характерни за даден исторически период и актуални в конкретен контекст.

Вж. в „Критерии”: **1.1.** – 1, 4, 5, 17, 21, 23, 32, 34, 39, 41, 44, 46, 47, 48, 56, 60, 64, 68, 69, 76, 77, 78, 81, 84, 88, 95, 99, 112, 118, 133, 134, 136, 138, 140, 141; **1.2.** – 1 – 12.

#### **V. Въвеждане на нов предмет в учебната програма.**

В учебната програма на Националната музикална академия „Проф. Панчо Владигеров”, София, от 2009 г. е въведен с акредитация предметът „Стара българска музика” като самостоятелна учебна дисциплина с изработени мои (С.К.)

програма и хорариум. Аprobация на този предмет бе направена в същата Академия още през 2002-2003 г. пак по моя програма и хорариум. Традициите на изучаване на старата музика се предават и в сформирания от мен единствена засега изследователска група „Стара и църковна музика” в Института за изследване на изкуствата при БАН (2006) чрез обучаване на докторанти, в това число и чуждестранни (Гърция, Кипър, Швейцария, Германия, Сърбия). Същата дисциплина е въведена и в магистърската програма „Литургия и музика“ в Богословския факултет на СУ „Св. Климент Охридски“, която редовно се провежда от 2012 г. насам.

## **VI. Популяризиране на българската музика през вековете.**

Транскрипции от източни неvmи на западни ноти: транскрибирани песнопения от областта на българската музика от XIII-XIV до XIX в. включително и изпълнени от различни хорови състави на концертни подиуми у нас и в чужбина (в страни от Европа и Азия). Концертите са придружени и от лектория, свързана с историята на изпълняваните произведения.

В заключение, изведените приноси запълват непроучени полета в българската музикална история. Те са от значение и за българската култура, тъй като именно в комплексното й интердисциплинарно разглеждане я обогатяват и представят в цялост: музикалната история е част от общата българска културна история. Приведени са в известност многобройни нови музикални паметници, книжовни дейци, занимавали се с музика, реставрирана е цялостната история на българската музика от Средновековието и Възраждането (IX-XX в.), както и многобройни музикални произведения от тези епохи, които звучат на съвременните български и чужди концертни подиуми, въведен е новият предмет „Стара българска музика” в Националната музикална академия „Проф. Панчо Владигеров” и в Богословския факултет на СУ „Св. Климент Охридски“ и т. н. Всичко това е съобщено в публикации, доклади и лекции, изнесени у нас и в чужбина: Австрия, Армения, Великобритания, Германия, Гърция, Дания, Испания, Македония, Полша, Русия, САЩ, Сърбия, Унгария, Финландия, Франция, Холандия и Швейцария (вж. в „Критерии”: 1.1., 1.2., 1.4., 3.1., 3.2., 3.3., 3.4.).



Немалко от изведените приноси, отнасящи се както към българската музика, така и към православната музика като цяло, са възприети, а някои и по-нататък разработени от чужди учени, като: Йорген Раастед (Дания), Константин Флорос (Германия), Кристиан Ханик (Германия), Ивана Перкович, (Сърбия), Мария Александру (Гърция), Станислава Нанкова (Швейцария), Надежда Каврус (САЩ), Юлия Артамонова (Русия) и др.